Nutan Vidyalaya Sevabhavi Education Society, Umri

Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar Art's,

Commerce & Science Mahavidyalaya, Umri, Dist. Nanded (M.S.)

(Affiliated to Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded)

(Recognition U/S 12(B), 2 (F) of the UGC Act 1956)

Website : www.lbdgmu.in

Email: lbdgcollege@rediffmail.com

One day Interdisciplinary National Conference

On

"Rural Development : Issues & Challenges"

21st December 2019

Organized by

Internal Quality Assurance Cell

Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar Art's, Commerce & Science Mahavidyalaya, Umri

Collaboration with

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded (M.S)

Chief Editor

Dr. Tukaram Vaijanathrao Powale

Co – Editor

Dr. Z. R. Pathan,	**Dr. D. D. Kolhekar,**
Dr. G. P. Yedle,	**Dr. V. V. Bhoyar.**

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli.Dist.Hingoli

INDEX

Sr. No	Author Name	Paper Name	Page No
81	Dr. R. R. Mutkule	The Rural Tourism In India: A Journey Through Rich Indian Tradition	409
82	Pradeep Ingole	Enriching The Skills Of Rural Students With Effective Methods Of Teaching English Language	411
83	Dr. R. R. Pimpalpalle	Rural Tourism: Need, Scope And Challenges In India	415
84	Dr. Nagnath Gajmal	Effects Of Yoga On Mental And Physical Health	423
85	प्रा. बबन आमले	ग्रामीण विकास आणि पर्यावरण	427
86	प्रा. डॉ. रामकष्ण बदने	नागार्जुन के उपन्यासों में वर्णित ग्राम . जीवन की समस्याएँ	432
87	प्रा. जाधव एस. यु.	शैक्षणिक स्तरावर जागतीक पर्यावरणाच्या जाणीव जागृतीचे महत्व	438
88	प्रा. संतोष जाधव येंडाळकर	पर्यावरण आणि ग्रामीण विकास	443
89	डॉ. ओमप्रकाश क्षीरसागर व प्रा. डॉ. विनकर विजय नागोजी	जलव्यवस्थापन काळाची गरज	448
90	प्रा. डॉ. संदिप चांदुजी लोंढे	ग्रामीण विकासामध्ये क्रीडा व खेळाची भुमिका	452
91	Deepmala Marotrao Patode	Concerns Of Rural Development In Indian Literature	459
92	Dr. A. M. Mane	21st Century World: Present Scenario And Challenges	462
93	श्रीमती नीता संजय पुणतांबेकर	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना : ग्रामविकास योजनांचा शिरोमणी	465
94	डॉ. पद्माकर प्रेमदास दारोंडे	भारतीय संवैधानीक तुरतुदीच्या चौकटीअंतर्गत पर्यावरण संरक्षण	469
95	बोलचेटवार नागेश दिगांबरराव	'गोदान' ग्रामीण जीवन का महाकाव्य	472
96	Dr. Smt. Awchar Savita Sadashivrao	Role Of Libraries In Rural Development	475

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli Dist. Hingoli

ग्रामीण विकासामध्ये क्रीडा व खेळाची भुमिका

प्रा. डॉ. संदिप चांदुजी लोंढे
शारीरिक शिक्षण, विभाग प्रमुख,
शिवाजी महाविद्यालय, हिंगोली

ग्रामीण भागाच्या विकासामध्ये खेळ व क्रीडेची भुमिका फार पुर्वीपासुन चालत आलेली आहे असे आपणास दिसुन येते. त्यामध्ये प्राचीन काळात वैदिक काळ, महाकाव्य काळ, (रामायण, महाभारत),बौध्दकाळ, मौर्यकाळ, गुप्तकाळ या काळांचा समावेश होतो. त्यानंतर मध्ययुगीन काळात राजपुत काळ, सल्तनत काळ, चोल साम्राज्य, मोगल काळ, मराठा काळ आणि त्यापुढील काळ म्हणजे आधुनिक काळात ब्रिटीश काळ (१८७०ते १९४७) या कालावधीचा समावेश होतो. ब्रिटीश काळात क्रीडा क्षेत्राचा विकास पाहतांना पुर्वापार तथा शिवकाळापासुन चालत आलेले परंपरागत देशी खेळ, आखाडे, शस्त्र प्रशिक्षण, सुर्यनमस्कार, मल्लखांब, आटया, पाटया, गावाकडील खेळ, झिम्मा, फुगडी, नृत्य, बुध्दीबळ, परंपरागत विविध खेळ व शारीरिक श्रमाच्या विविध कसरती पासुन ते पोहण्या पर्यंत आपल्या देशात शारीरिक शिक्षण, क्रिडा व खेळचा इतिहास गाव खेडयांच्या विकासाबरोबर यांचाही विकास झालेला आपणास दिसुन येतोत्र भारत स्वातंत्र्यापर्यंत ग्रामीण क्रिडा संस्कृतीचे दाखले आपणास विविध संदर्भावरुन दिसुन येतात.

ग्रामीण विकासाबरोबरच शारीरिक शिक्षण, क्रीडा व खेळाचे महत्व व सद्यस्थिती.

आधुनिक काळात विविध क्षेत्रात योगाचा नियमित उपयोग आणि अभ्यास होत आहे. सद्य स्थितीला योगाचा विविध अंगानी अभ्यास होत असुन त्याला शास्त्रीय बैठक प्राप्त झाली असल्यामुळे त्यांची मांडणी सुलभ व व्यवस्थापनास सोपी करण्याचा प्रयत्न चालु आहे. विविध प्रशिक्षण केंद्र, धाम, आश्रम, महाविद्यालये, विद्यापीठे यातुन योगाचा प्रचार व प्रसार सर्वदुर विश्वात होत आहे. त्यातुनच आंतरराष्ट्रीय योगा दिवस संयुक्त राष्ट्र संघटनेनी जाहीर करुन योगाला जगभर मान्यता देवुन भारत देशाचा लौकीक वाढविला आहे. यातुनच भारतदेश विश्वगुरु होण्याकडे वाटचाल करत असतांनाच योगासने व सुर्यनमस्कार यांचा उपयोग मोठया प्रमाणात होत आहे. विविध आसनांचा संच मिळुन एक सुर्यनमस्कार तयार होतो हा व्यायाम सर्वांगसुंदर असुन कमी जागेत कमी वेळात शरीरधारणा आणि शरीरातील विविध संस्थावर सुपरीणाम होतो, त्यावर आपले स्वस्थ अवलंबुन असते. असे योगासनावरील विविध लेखनावरुन आपणास समजते. विज्ञानाच्या विविध निकषावर संशोधन होऊन योगाचा विविध क्षेत्रात वापर होत आहे. योगाचा स्वास्थ रक्षणासाठी उपयोग, शालेय जीवनासाठी, योगाचा कृषी क्षेत्रात, योगाचा दैनंदिन जीवनात, योगाचा रोगप्रतिबंधासाठी तसेच योगाचा पुर्वीप्रमाणे

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli.Dist.Hingoli

आध्यात्मासाठी ही उपयोग केला जातो. योगाचे अंतिमध्येय समाधी अथवा संतुलन आहे असे हे अंतिमध्येय सर्वांना गाठता येणार नसले तरी सर्वसामान्य लोक आपल्या दैनंदीन जीवनात योगाचा उपयोग स्वास्थ रक्षणासाठी जीवनाच्या विविध स्तरावर करतांना दिसत आहेत.

उद्दिष्टे .

१) ग्रामीण विकासामध्ये क्रीडा व खेळाची महत्वाची भुमिका असते.

२) शारीरिक शिक्षण आणि क्रीडा व खेळाच्या विकासामुळे ग्रामीण विकासास चालना मिळाली आहे.

आधुनिक काळातील ग्राम प्रशासनाचा इतिहास ब्रिटीशकाळ व स्वातंत्र्योत्तर काळ असा दोन काळात आपणास दिसुन येतो. याप्रमाणे ब्रिटीश काळाचा विचार केल्यास भारतातील ग्रामीण प्रशासन, ग्रम विकास यांचा खरा विकास हा ब्रिटीश काळातच झाल्याचे दिसुन येते. लॉर्ड मेओ ने इ.स १८७०साली त्यांनी स्थानिक स्वशासनाला शिफारस करतांना स्थानिक संस्थाना आर्थिक मदत, सार्वजनिक स्वच्छता, शिक्षण व बांधकाम तसेच आरोग्य व शिक्षण यांचा खर्च जनतेच्या हिताच्या दृष्टीकोनातुन करण्यात यावा अशाच पध्दतीने लॉर्ड स्पिन (१८८२) यांनी स्थानिक स्वराज्य संस्थाच्या माध्यमातुन भारतीय लोकांना स्वराज्याचे प्रशिक्षण देवून कार्यक्षम करण्यात यावे.[१] अशा शिफारशी ग्रामीण विकासात क्रीडा क्षेत्रास चालना देण्याच्या दृष्टीने महत्वपुर्ण आहेत.

ग्रामीण विकासाचे सुत्र मांडतांना विनोबा भावे भौतिक सत्ता ग्रामाला तर नैतिक सत्ता केंद्राला[२] असे प्रतिपादन केले. व ग्रामीण विकासासाठी त्रिसुत्रीची आवश्यकतेचे समर्थन त्यांनी केलेले आहे. स्थानिक उत्पादन, स्थानिक वितरण व्यवस्था आणि शिक्षणाचे स्थानिकीकरण[३] या त्रिसुत्रीची अंमलबजावणी केली. तर ग्रामविकास होण्यास वाव मिळेल अशा विश्वास त्यांना होता. गांधीजींनी ग्रामस्वराज्याच्या संकल्पनेत स्वदेशीचा स्विकार करीत असतांना ग्रामपंचायतीकडे लक्ष देतांना खेडयांकडे पळा म्हणत ग्राम हे राजकीय व्यवस्थेचा गाभा आहे असे सांगितले. तसेच भारताचे भविष्य ग्राम या संरचनेवर आधारलेले आहे.[४] याकडे लक्ष वेधतात.

स्वातंत्र्यपुर्वकाळात क्रीडा क्षेत्रातील विकासाबरोबर झालेला ग्रामीण विकास आपणास विविध संदर्भावरुन पाहावयास मिळतो. त्यामध्ये सर्वप्रथम वाय.एम.सी.ए. मद्रास स्थापना (१९९०) या संस्थेने इ.स. १९२० ला शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय सुरु केले. तसेच आखाडयामध्ये श्री. जुम्मादादा व्यायाम मंदीर बडोदा (१९१४), जिमखाना व्यायाम संस्था, पुणे (१९०६) या संस्थेने देशी खेळांचे नियम तयार केले व लोकप्रिय केले. भारतीय ऑलिम्पिक मंडळ (१९२०) स्थापन केले व ऑलिम्पिकसाठी संघ जाण्याचा मार्ग मोकळा केला. अशी बहुमोल कामगिरी क्रीडा क्षेत्रात केली. तसेच हिंद विजय आखाडा, बडोदा स्थापना (१९१८)

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli.Dist.Hingoli

श्री. सयाजीराव गायकवाड यांच्या नेतृत्वात झाली. या आखाडयाने शारीरिक शिक्षण प्रचार व प्रसाराचे काम केले. याच आखाडयाचे मार्गदर्शक श्री. आबासाहेब मुजुमदार यांनी ज्ञानकोशाचे १० खंड संपादित केले. त्याचप्रमाणे गुजराथ व्यायाम प्रसारक मंडळ, अहमदाबाद स्थापना (१९३६) यांनी व्यायाम महाविद्यालय सुरु करुन क्रीडा शिक्षक तयार करण्याचे काम केले. श्री. हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळ, अमरावती (१९२४). श्री. ए.के. वैद्य बंधु यांनी मंडळातर्फे भारतीय व्यायाम पध्दतीची शास्त्रीय ज्ञानावर उभारणी केली. भारतीय व्यायाम प्रकाराची प्रात्यक्षिके परदेशात दाखविली आणि शारीरिक शिक्षणाविषयी आवड व प्रेम निर्माण कुरुन शारीरिक शिक्षणाचा प्रचार व प्रसार केला. त्याचबरोबर सरकारी शिक्षण संस्था, कांदिवली, मुंबई (१९३६) ही वाय. एम. सी. यु मद्रास या धर्तीवर शारीरिक शिक्षण संस्था असुन यामधुन अनेक क्रिडा शिक्षण तयार होतात.[५] भारतीय ग्रामीण व शहरी भागासाठी या संस्थानी, आखाडे, व्यायाम मंडळानी मोलाचे योगदान दिलेले आहे हे दिसुन येते.

भारत स्वातंत्र्यानंतर संघराज्य स्थापन होऊन घटक राज्य, जिल्हा, तालुका, ग्राम या प्रमाणे सत्तेचे विकेंद्रीकरण केले जावुन सर्वांगीण विकासासाठी सामुहिक कार्यक्रम राष्ट्रीय विस्तार सेवा, कार्यक्रम, बळवंतराय मेहता समितीने त्रिस्तरीय व्यवस्था ग्रमीण स्थानिक शासनाच्या बाबतीत सुचविली. तिलाच पंचायत राज्य असे म्हणतात. ते म्हटले जिल्हा परिषद, पंचायत समिती व ग्रामपंचायत होय. महाराष्ट्रात इ.स. १९६१ मध्ये वसंतराय नाईक यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती नेमली. इ.स. १९६२ साली पंचायत राज्याची अंमलबजावणी करण्यात आली. यातुन ग्रामीण विकासाला चालना देणे हेच मुळ ध्येय आहे असे सांगितले गेले.[६]

ग्रामपातळीवर ग्रामीण विकासात क्रिडा क्षेत्राला पुरक आणि पोषक वातावरण तयार करण्यात ग्रामपंचायत ही स्थानिक स्वराज्य संस्था महत्वपुर्ण भुमिका बजावत आलेली आहे. ग्रामपंचायतीचा विचार करतांना नागरिकांना मुलभुत सेवा व ग्रामीण विकास यांच्या बरोबरच कृषी, समाजकल्याण आरोग्य, महिला व बालविकास स्वयंसंरक्षणविषयक कार्ये तसेच शिक्षणासाठी आर्थिक साहय करतांना मुलांच्या सर्वांगीण विकासाकरीता शैक्षणिक साहित्य, शाळेच्या विद्यार्थ्यासाठी क्रिडांगणे उभारणे[७] अशा पध्दतीने ग्रामविकासामध्ये क्रिडा खेळाची भुमिका ग्रामपंचायत अधोरेखित आलेली आपण दिसुन येते.

स्वातंत्र्यानंतर भारताच्या शिक्षण पध्दतीत व शारीरिक शिक्षण पध्दतीत आमुलाग्र बदल करण्यात आले. ब्रिटीशांनी कारकुण तयार करण्याच्या पध्दतीचे शिक्षण दिले. पण स्वातंत्र्यानंतर बौध्दिक विकासासाठी शारीरिक शिक्षण आवश्यक असल्याचे मान्य करण्यात आले. शारीरिक शिक्षण हा सर्व शिक्षण पध्दती अविभाज्य घटक आहे. हे मान्य करुन शारीरिक शिक्षण क्रीडेविषय धोरणांची पुनर्ररचना भारतीय पातळीवर सुरु झाली. त्यात प्रथम भारत सरकारच्या शिक्षण मंत्रालयाने शारीरिक शिक्षणाचा स्वतंत्र विभाग सुरु केला. इ.स. १९४७ ला डॉ. कुंझरु

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli.Dist.Hingoli

समितीने शाळा व महाविद्यालयात लष्करी शिक्षण योजनेची शिफारस केली, इ.स.१९४८ मध्ये राष्ट्रीय छात्र सेना, इ.स.१९५० ला केंद्रीय शारीरिक शिक्षण व मनोरंजन सल्लागार मंडळ, डॉ. राधाकृष्ण समिती, भारत स्काऊट गाईड इत्यादी स्थापना झाल्याने ग्रामीण क्रिडा विकासाला सुरुवात झाली. तसेच एशिया क्रीडा स्पर्धा आयोजन (१९५१) अखिल भारतीय शारीरिक शिक्षण व रंजन मंडळाची स्थापन, डॉ. मुदलियास समिती, राजकुमारी अमृकुमारी कौर प्रशिक्षण क्रीडा मार्गदर्शन योजना, अखिल भारतीय क्रीडा परिषदेची स्थापना व भारतीय शालेय खेळ संघटनेची स्थापना, माध्यमिक विद्यार्थ्यांसाठी ए.सी.सी सेवा दल व राष्ट्रीय शिस्त योजना, शारीरिक शिक्षणाचे ध्येय व उद्दिष्ट निश्चित राष्ट्रीय आराखडा व अभासक्रम तयार, लक्ष्मीबाई राष्ट्रीय शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय, ग्वाल्हेर येथे सुरु, डॉ. सी. डी. देशमुख उच्च शिक्षण समिती, राष्ट्रीय शारीरिक क्षमता मोहिम, कौल कपुर समिती इत्यादी घटनांमुळे क्रीडा क्षेत्र विकासास चालना मिळत होती. इ.स. १९६१ ला नेताजी सुभाष राष्ट्रीय क्रीडा संस्था पतियाळा, अर्जुन, द्राणाचार्य पुरस्कार, शारीरिक क्षमता दल, कोठारी कमिशन शिफारस, शिक्षणाचे राष्ट्रीय धोरण (१९६८), नेहरु युवा केंद्र (१९७२), अखिल भारतीय क्रीडा परिषद (१९८०), ईश्वर भाई पटेल समिती, नववी आशियायी क्रीडा स्पर्धा (१९८२) चे आयोजन स्वतंत्र क्रीडा मंत्रालयाची स्थापना, भारतीय क्रीडा प्राधिकरण (१९८४) या घटनांमुळे खऱ्या अर्थाने ग्रामीण विकासाबरोबर क्रीडा क्षेत्र विकास वाढीस लागला.[८] त्याचप्रमाणे यात ग्रामीण महिला क्रीडा स्पर्धा घेण्यात आल्या. शारीरिक शिक्षण या विषय पदवी अभ्यासक्रम (१९८८), भारत सरकारचे नवीन शैक्षणिक धोरण (१९८६).

जवाहरलाल नेहरु स्टेडियम मद्रास उदघाटन (१९९३) यावेळी बोलतांना पंतप्रधान पी. व्हीं. नरसिंहराव यांनी ‘शारीरिक शिक्षण व खेळ ही सामुहिक चळवळ’ दावली पाहिजे. ग्रामीण व कमी खर्चाचे खेळ या विषयी सर्वांमध्ये आवड निर्माण झाली पाहिजे. प्रत्येक शाळांमधुन शारीरिक शिक्षण व खेळ यांचे शिक्षण व ‘कॅच देम यंग’ ही दृष्टी ठेवुन बालकांचा योग्य प्रकारे व शास्त्रीय पध्दतीने खेळाचे प्रशिक्षण दिले पाहिजे. असे आपले मनोगत व्यक्त केले.[९] तेव्हा आकाशवाणी व दुरदर्शनवर दररोज एकतास क्रिडा विषयक बातमीपत्र प्रकाशनाचा कार्यक्रम सुरू (१९९२) या प्रसंगी विविध भागात घेण्यात आलेले खेळ अर्ध मॅराथॉन शर्यती, रोडरेस, राष्ट्रीय स्पर्धा, राष्ट्रीय स्तरावरील औद्योगिक क्षेत्रात खेळाडुसाठी नोकरीच्या जागा इत्यादी चा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरित्या शारीरिक शिक्षण व खेळ विकासाला फार मोठा हातभार लागला आहे. तसेच वर्तमानपत्रे, मासिके यातुन मिळणारी प्रसिध्दी क्रीडा व खेळ ग्रंथ प्रकाशने इत्यादींमुळे भारतीय क्रीडा क्षेत्राचा विकास होत गेलेला आपणास दिसुन येतो.

आधुनिक युगातील महिलांची प्रगती पाहणे ग्रामीण विकासात क्रीडेची भुमिका पाहतांना क्रमप्राप्त ठरते. २१ व्या शतकात कुटुंबविकास, समाजविकास आणि राष्ट्रविकासांच्या दिशेने

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli.Dist.Hingoli

स्त्रियांची वाटचाल सुरु झाली. औद्योगिक, वैद्यकिय, संगणक, अभियांत्रिकी, माहिति तंत्रज्ञानाबरोबरच माऊंट एव्हरेस्ट सारख्या शिखरावर चढाई, उच्चशिक्षण, सांस्कृतिक क्षेत्र तसेच क्रीडा क्षेत्रातील जलतरण, वेटलिफ्टिंग, लॉन टेनिस, बॅडमिंटन, ॲथलेटिक्स, नेमबाजी, बॉक्सिंग क्षेत्रात स्त्रियांनी आपल्या दमदार पाऊलखुणा उमटवल्या आहेत. करिअरिस्ट स्त्री जेव्हा नोकरीत उच्च पदव्यांचे पद प्राप्त करते. तेव्हा ती संगळयांना बरोबर घेऊन काम करते. कारण कुटुंबात सर्वांना बरोबर घेवून काम करण्याची चतुराई तिच्यात आहे.[१०]

स्थानिक स्वराज्य संस्थांमधील महिलांच्या सहभागा बाबतीत तसेच महिलांच्या विकासासाठी महिला धोरणाची अंमलबजावणी करणारे महाराष्ट्र हे देशातील पहिले राज्य आहे. महिला आत्मनिर्भर झाल्यामुळे राज्याच्या तसेच देशाच्या विकासात या महिला अधिक सक्षमपणे आपले योगदान देऊ शकतील.[११]

ग्रामीण विकासामध्ये पंचवार्षिक योजनांचा महत्वपुर्ण वाटा आहे. पहिल्या पंचवार्षिक योजनेच्या उद्देशानुसार ग्रामीण भागातील अरोग्य, शिक्षण व सामाजीक आणि आर्थिक स्थीतीनुसार लोकांना पंचायत राजच्या माध्यमातुन रोजगार उपलब्ध करणे.[१२]

महाराष्ट्रातील ग्रामीण विकासाबरोबर क्रीडा व विकासावर दृष्टीक्षेप टाकतांना आपणास शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय, कांदीवली, मुंबई (१९३८), हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळ, अमरावती येथे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय सुरू, महाराष्ट्र राज्य कुस्तीगिर परिषदेची स्थापना, महाराष्ट्रातील ग्रामीण भागात दरवर्षी तालुका, जिल्हा, राज्य पातळीवर राज्य क्रीडा महोत्सव सुरू करण्यात आला, महाराष्ट्र राज्य क्रीडा परिषदेची स्थापना, जिल्हा परिषदेची स्थापना (१९६२), शिवछत्रपती राज्य क्रीडा पुरस्कार सुरू, शाळेतील खेळाडुस क्रीडा शिष्यवृत्ती योजना सुरू, राज्य पातळीवर कुस्ती स्पर्धेचे आयोजन, भारत सरकार तर्फे नागपुर तर राज्य सरकार तर्फे पुणे, मुंबई, नाशिक, औरंगाबाद, कोल्हापुर येथे क्रीडा मार्गदर्शन केंद्र सुरू, संस्थांना अनुदान योजना सरू, आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाचा प्राथमिक स्थरावर समावेश, क्रीडा नगरी प्रकल्प पुणे सुरू, खेळास मदत करणाऱ्या उद्योजकांना आयकरात शंभर टक्के सुट, निवृत्त वृध्द खेळाडुंसाठी मानधनाची योजना जाहीर, आणि स्वतंत्र विद्यापिठाची घोषणा, तसेच महाराष्ट्र केसरी कुस्ती स्पर्धा, ग्रामीण व शहरी भागातील क्रीडा मंडळांची स्थापना, खेळांच्या संघटनेने प्रत्येक वर्षी क्रीडा स्पर्धा आयोजन करून केलेला खेळाचा प्रचार व प्रसार केला.[१३] त्याचबरोर क्रीडा संस्था, व्यायाम शाळा यांनी भारतीय क्रीडा क्षेत्राचे स्थान उंचावण्यासाठी फार मोठा हातभार लावला आहे.

ग्रामीण भागातील खेळाडुंना आर्थिक अडचणींचा सामना करावा लागतो. खेळांमध्ये क्रिकेट, बॅडमिंटन, टेनिस, फुटबॉल आदी खेळ सर्वसामान्यांना परवडणारे नाहीत, त्यामुळे गुणवत्ता असुनही केवळ पैसा नसल्याने ग्रामीण भागातील खेळाडु मागे राहतात.[१४] पण देशी

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli.Dist.Hingoli

खेळामध्ये नैसर्गिक गुणवत्ता व इच्छा शक्तीच्या जोरावर खेळाडू यशस्वी होतांना दिसत आहेत. त्याच प्रमाणे ग्रामीण भागातील लोकांना स्थलांतराचे तोटे सहन करावे लागतात. त्यात खेळाडूंना तर जास्तच[१५] त्यांची अनेक कारणे आहेत. लोकसंख्येच्या भाषेत याला पुल.पुश थिअरी म्हणतात.

निष्कर्ष .

सदर अभ्यासावरून असे दिसून येते की, प्रारंभापासुनच ग्रामीण विकास हा क्रीडा, खेळ यांच्या विकासामुळेच झालेला आपल्याला विविध संदर्भावरून दिसून येतो. भारत हा खंडप्राय देश असल्यामुळे छोटी छोटी स्वातंत्र राज्य होती. ते राज्य टिकविण्यासाठी खेळ क्रीडेच्या विकासावर भर द्यावाच लागे. कारण 'बळी तो कान पिळी' या उक्ती प्रमाणे प्रत्येक राज्यांना आपले अस्तित्व टिकविण्यासाठी खेळ व क्रीडेला प्रोत्साहन द्यावे लागे, बलसंवर्धन करावे लागे, आम्ही कोणत्याही युध्दाला सज्ज आहोत असे ते दर्शवित. त्यामुळे खेळ, क्रीडा आणि शारीरिक शिक्षण यांना प्राचीन काळापासुन आज पर्यंत व पुढेही अनंत काळापर्यंत आग्रक्रम असेल यात शंका नाही हे येथे सष्ट होते.

१. शारीरिक शिक्षण, खेळ आणि क्रीडा हे शिक्षणाचा अविभाज्य भाग आहे.
२. ग्रामीण विकासाचा पाया हा क्रीडा क्षेत्र आहे.
३. गावातील सोई.सुविधांमध्ये खेळ व क्रीडेमुळे भर पडते.
४. ग्रामीण भागातील राजकीय नेतृत्व हे मोठ्या प्रमाणात क्रीडा क्षेत्राचे पाईक आहेत.
५. प्रत्येक नागरिकांच्या व्यक्तीमत्व विकासाच्या दृष्टीने खेळ व क्रीडा महत्वपुर्ण आहे.
६. अंतिमत: शारीरिक शिक्षण आणि क्रीडा ग्रामीण विकासाला पुरक आहेत असे स्पष्ट होते.

सारांश

सदर अभ्यासाअंती ग्रामीण विकासामध्ये क्रीडा व खेळाची भुमिका याकडे दृष्टीक्षेप टाकतांना आपणास विविध क्रीडा संस्था, आखाडे, व्यायाम शाळा, नामवंत खेळाडू, क्रीडा ज्ञानकोशाचे निर्माते, अनेक क्रीडाविषयक लिखान करणारे क्रीडा समिक्षक, पत्रकार, आजी माजी खेळाडू व त्यांचे क्रीडा विकासामधील योजदान हे पाहणे आगत्याचे ठरते.

स्वातंत्र्यपुर्व व स्वतंत्र्योत्तर काळात झालेला स्थानिक स्वराज्य संस्थांचा विकास, त्यांची कार्य, अधिकार इ. मुळे झालेला ग्रामीण विकास महत्वाचा आहे. गांधीची बापु व विनोबा भावे यांचे ग्राम विकासातील योगदान महत्वाचे आहे. त्याचप्रमाणे सत्यच्या विकेंद्रीकरणानंतर घटक राज्य, जिल्हा, तालुका, ग्राम यांनी अरोग्य, शिक्षण, क्रीडा विषयक राबविलेली धोरणे व त्यामुळे ग्रामीण विकासात पडलेली भर आपण पाहीली आहे.

क्रीडा क्षेत्रातील विविध स्पर्धा, क्रीडा परिषदा, विविध क्रीडा धोरणे, क्रीडा महोत्सव, राज्य व राष्ट्रीय पातळीवरील पुरस्कार त्यामुळे प्रेरित होऊन कार्य करणारे क्रीडा प्रेमी, अनेक क्रीडा

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli.Dist.Hingoli

Shivaji College Hingoli Dist Hingoli

संस्था, शारीरिक शिक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालये, क्रीडा संघटना त्यांनी केलेला खेळाचा प्रचार व प्रसार त्याचबरोबर क्रीडा संचलान कार्यालय, क्रीडामंत्री, विविध क्रीडा धोरणे तसेच राजे, महाराज्यांनी क्रीडा क्षेत्रातील दिलेले योगदान व त्यातुन झालेला ग्रामीण विकास व क्रीडा क्षेत्राची उत्तुंग भरारी आपणास दिसुन येते.

खेलो इंडिया, पायका खेळ, साई ट्रेनिंग सेंटर, स्पेशिअल एरिया गेम्स्, एक्सटेन्शन सेंटन ऑफ एस.टी.सी, सॅग, नॅशनल स्पोर्टस् अॅकॅडमी अशा योजनांमुळे क्रीडा विकास साधला जाऊन ग्रामीण भागातील खेळाडूस या योजनांचा फायदा मिळतांना दिसुन येत आहे.

संदर्भ सुची

१. प्रा. श्यामसुंदर वाघमारे, प्रा. सुरेश गझभारे, महाराष्ट्रातील ग्रामीण व नागरी प्रशासन, अरूणा प्रकाशन, लातुर, पृ.१२

२. डॉ. भालभुळे, आधुनिक भारतातील राजकीय विचार, पिंपळापुरे प्रकाशन, नागपुर, २००३, पृ.५४५

३. अनु चित्रा लेले, संपा. राजेंद्र होरा, सुहास पळशीकर, भारतीय लोकशाही अर्थ आणि व्यवहार, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे, २०१०, पृ.१४

४. Panchayat raj in india, Editor Dr. Megha, Deep and Deep Publication, New Delhi; 1984, P.No. 48

५. प्रा. श्रीपाल आ. जर्दे, शारीरिक शिक्षणाचा इतिहास, भाग. १ अंबा प्रकाशन, कोल्हापुर, पृ.११२–११५

६. पळशीकर रेखा, देवळांकर शैलेंद्र, स्वातंत्र भारतातील राजकीय विचारप्रवाह, य.च.मु. विद्यापिठ, नाशिक, २००८, पृ.८३

७. प्रा. श्यामसुंदर वाघमारे, प्रा. सुरेश गझभारे, महाराष्ट्रातील ग्रामीण व नागरी प्रशासन, अरूणा प्रकाशन, लातुर, पृ.६९

८. प्रा. श्रीपाल आ. जर्दे, शारीरिक शिक्षणाचा इतिहास, भाग. १ अंबा प्रकाशन, कोल्हापुर, पृ.१६–१७

९. कित्ता, पृ.१९

१०. महिला एंवम विकास– डॉ. राजकुमार,

११. लोकराज्य, माहिती व जनसंपर्क महासंचनालय, महाराष्ट्र शासन, मुंबई, मे २०१०, पृ.६४

१२. Dr. Rajendra Singh Tomar, Sociology of Rural Devlopment, Shivhari Publication, Delhi, P.No. 30

१३. प्रा. श्रीपाल आ. जर्दे, शारीरिक शिक्षणाचा इतिहास, भाग. १ अंबा प्रकाशन, कोल्हापुर, पृ.२०–२५

१४. फ्रंटलाईन, १४ सप्टेंबर २०१२,

१५. Vishesh Lekh Migration and Devlopment, 16th Nov. 2012, 12:59 P.M.

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli.Dist.Hingoli

Inauguration Function

Inauguration by
Hon'ble Dr. Udhav V. Bhosale
(Vice-Chancellor.S.R.T.M.U. Nanded)
Chairperson
Hon'ble Shri. Shivaji E. Pawar
(Founder of SSSPM & Ex. Education Officer Hingoli)

Chief Guest:

Hon'ble Dr. Jogendrasingh Bisen
(Pro.Vice-Chancellor. S.R.T.M.U. Nanded)
Prof. Yagnik L.R.
(Sardar Patel University, Gujarat)
Dr. Deshmukh P.N.
(Smt. Sushila Devi Deshmukh College, Latur)
Smt. Mandatai S. Pawar
(President: SSSPM Hingoli.)

Key Note Speaker:

Major Dr. Himmatrao Narke
(Principal, VPSPMS Arts, commerce & Science College Kannad, Dist. Aurangabad)

Chairperson: **Dr. Mahesh Deshpande (Pune)**
(Chandrashekhar Agashe College of Physical Education Gultekadi, Pune)
Resource Person: **Dr.Narendra Deshmukh (Nashik)**
(Chairman of B.O.S. (Psychology) S.F.University, Pune)

Technical Session - I (Psychology)

Resource Person :**Dr.Sachin Y. Jadhav (Dhule)**
Chairperson : **Dr. Singapure N.V.(Parbhani)**

Technical Session - II (Psychology)

Resource Person : **Dr. Bharat H. Mimrot (Jalana)**
Chairperson :**Dr.Ravindra K. Jadhav (Aurangabad)**

Scientific Paper Reading Session

Chairperson: **Dr. Ganesh P. Vaykos (Parbhani)**
Co-Chairperson: **Dr.Shafiq Pathan (Amravati)**

Technical Session-I (Physical Edu.& Sports)

Resource Person: Dr. Madhuri Sadgir (Mumbai)
Chairperson : **Dr. Vyankat Mane (Nanded)**

Technical Session- II (Physical Edu.& Sports)

Resource Person: **Dr. Kalpana Zarikar**(Aurangabad)
Chairperson : **Dr. Sinku Kumar Singh** (SRTMU,Nanded)

Scientific Paper Reading Session

Chairperson: **Dr. Bankat Yadhav (Hingoli)**
Co-Chairperson: **Dr. Minanath Gomchale (Hingoli)**

Valedictory Function

Chairperson :**Dr.Gaikwad B. G.**
(Principal, Shivaji College, Hingoli.)
Chief Guest :**Mr.Baburao Pawar** (Member of S.S.S.P.M., Hingoli)
Dr.Palwade N.M. (Chairman of B.O.S. [Psychology] SRTMU Nanded)
Dr. Shailendra Gaikwad (Psychiatrist, Nanded)

Members of Organizing Committee

Dr. Karhale S. M.	Dr. Smt. Mundhe S. N.
Dr. Wagh S. G.	Asst. Prof. Kamble S. S.
Dr. Smt. Gawali M. B.	Dr. Ingole K. N.
Dr. Iqbal Jaweed	Dr. Dhale S. U.
Asst. Prof. Hurgule N. R.	Dr. Mukte R. D.
Dr. Smt. Bhusare S. R.	Asst. Prof. Khandare K. J.
Dr. Pawar G. R.	Mr. Jadhav U. H.

ADVISORY COMMITTEE:

Dr. Rasway V.B. (Parbhani)	Dr. Ramesh Kadam (Nanded)
Dr. Pedapalli G. J. (Parbhani)	Dr. Madhav Shejul (Parbhani)
Dr. Avin Akolkar (Aurangabad)	Dr. Manoj Reddy (Latur)
Dr. Murlidhar Rathod (Aurangabad)	Dr. Sirsath R. B. (Beed)
Dr. Shaikh Ezaz (Mumbai)	Dr. Mahendra Patil (Aurangabad)
Dr. Umakant Gaikwad (Aurangabad)	Dr. Dayanand Kamble
Dr. Ananad Bhatt (Hingoli)	Dr. Gapat B. N. (Osmanabad)
Dr. Shailesh Bansode (Nagpur)	Dr. Navnath Lokhande (Hingoli)
Dr. Kuldeep Gond (Chandrapur)	Dr. Anita Sharma (Shimla)
Dr. Dumnar P. T. (Aurangabad)	Dr. Abhiman Dhormare (pathardi)
Dr. Dalbir Singh (M.P.)	Dr. Anand Lunkad (Pune)
Dr. Anil Mili (Arunachal Pradesh)	Dr. Santosh Kumar (Uttarakhand)
Dr. Ashvin Chandel (Nagpur)	Dr. Sawarkar Sir (Yevatmal)
Dr. Burnase M. N. (Amrawati)	Dr. Anil Wagh (Aurangabad)
Dr. Sujata Devre (Jalna)	Dr. Puri Parmeshwar (Am[illegible])
Dr. [illegible]ohan A[illegible]le (Mum[illegible])	Dr. Manoj Dolekar (Pune)
	Dr. [illegible]vi Shind[illegible] (Aurang[illegible])

One Day National Seminar
Sponsored by ICSSR

"The Importance of Sports, Physical Education and Psychology for Personality Development At Present Scenario"

01 February 2020, Saturday

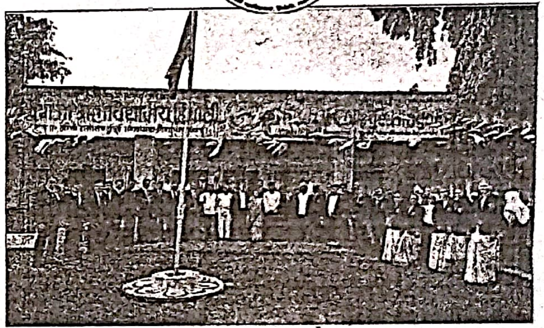

Organized by
Department of Psychology,
Sports and Physical Education
Shivaji College, Hingoli- 431513 [M.S.]
NAAC Accredited with 'B' Grade
Organizing Committee

Dr. Gaikwad B. G. Principal	**Dr. Kshirsagar B.S.** Vice- Principal
Convener **Dr. Sherkar S. T.** 9922327728 Head. Dept of Psychology	Convener **Dr. Nalge G. P.** 9420038008 Head. Dept of Sports
Organizing Secretory **Dr. Londhe S. C.** 9921954241 *Head. Dept of Phy. Edu.*	Organizing Secretory **Mr. Jadhav B. S.** 9922282004 *Dept of Psychology*

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli.Dist.Hingoli

Dear Sir/ Madam,

Shri.Shivaji Shikshan Prasarak Mandal Hingoli's Shivaji College, Hingoli cordially invites you to attend and participate in one Day National level Seminar on "The Importance of Sports, Physical Education and Psychology for Personality Development At Present Scenario" *Sponsored by ICSSR New Delhi Organized by* Department of Psychology, Sports and Physical Education Shivaji College, Hingoli on Dated 01 February 2020.

About Us

The present society Shri. Shivaji Shikshan Prasarak Mandal, Hingoli established in 1993 is a pioneer institution imparting value based education to bring the light to the doors of poor people of all castes and creeds. Shivaji College, Hingoli is established in 1998 with a mission to offer a sound, secular and moral education for all communities' students and to enable them to tolerant, human and worthy citizens of the nation. The college is committed to all- round development of students through curricular, co- curricular and extracurricular activities. It is a single faculty institution offering various subjects at under graduate level.

Access to venue

Hingoli is a district place 80 k. m. away from Nanded. Historically the city is well known for Saint Namdeo's birth place, Narsi (Namdeo) is 15 k.m. from Hingoli and the well known 8th Jotirling of Aundha(Nagnath) is just 24 k.m. from H ingoli. It is well connected with rest of the state and country by roads and railways.

About Seminar

The development of the body, mind and personality are closely related. Personality comes not only from physical qualities but also thoughts and behaviors that determine our behavior and adjustment of society. No person in the world is born with a good personality, but to succeed, one has to develop qualities within him. Developing qualities that affect others as well as himself. Personality development is the relatively enduring pattern of the thoughts, feeling, and behaviors that distinguish individuals from one another the dominant view in the field of personality. Psychology today holds that personality emerges early and continues holds to change in meaningful ways thoughts the lifespan. Getting children involves in sports will half them get more active and also develop a healthier personality. Physically players develop their strength, speed, skill, stamina, and flexibility but it also increase self esteem, build social skills and leadership, increase resilience and inculcate values. Mind and body are the wheels of Personality development, when one of them is damaged, could not develop personality. Personality should be internally and externally.

"The Importance of Sports, Physical Education and Psychology for Personality development At Present Scenario"

Sub-themes

1.Nutrition and Health
2.Motivation for Stress
3.Effect of Music Exercise on Quality of Life
4.Surya Namaskar for Health
5.Daily Exercise and Personality
6.The Positive Effects of Yoga on the Players
7.Competition and Health
8.Nutrients in Sports
9.The Effects of Meditation on Personality Development
10.Sports Journalism
11.The Effects of Aggression Behavior on Mental Health
12.Stress and Changing Lifestyle
13.Expectations and Frustration
14.Impaired Relationship and Mental Health
15.Personality and Happiness.
16.Any other theme related to the topic

Objective of seminar:-

1) To understand role of Psychology, Physical Education and Sports in Personality Development.
02)To enhance and update the knowledge about Personality Development.
03)To increase awareness of Mental and Physical Health.
04)To increase awareness of Happiness in Personality Development.

Abstract and Paper Submision

➢The presenter should be submit Abstract of around 200 - 300 words that provides the summary of the paper with key words.
➢Full paper should have maximum 2000- 2500 words including figures and tables etc.
➢(Paper will be accepted in Marathi, Hindi & English Language in MS-Word)
➢Font Times New Roman for English with font size -12,
➢Font DVB-TT Surekh for Marathi and Hindi, font size 14 with 1.5 line spacing on A4 size.
➢E-mail Id: (sherkarst1983@gmail.com) or (bappajadhav24@gmail.com)
➢Submission of abstract and full paper in PDF / image format will not be accepted.
➢Selected papers will be published in well impact factor journal.

Important Dates

Abstract Submission Deadline	01January 2020
Full Paper Submission	10 January 2020

Details of Account

Account Name	Principal, Shivaji College, Hingoli
Account No.	60071209832
Bank and Branch	Bank of Maharashtra
IFSC Code	MAHB0000036

Registration Details

	Early Bird Registration (Before Jan 10 2020)	Spot Registration
Students	Rs 300/-	Rs. 500/-
Faculty	Rs. 800/-	Rs. 1000/-

Schedule

Time	Activity
09:00am10:00am	Registration, Breakfast & Tea
10:00am-11:00am	Inauguration
11:00am-12:00am	Key Note Address
12:00-01:00 pm	Session - I
01:00 pm-02:00 pm	Lunch
02:00 pm -03:00pm	Session - II
03:00pm-04:00 pm	Session - III
04:00 pm-04:15 pm	Tea break
04:15 pm -05:30 pm	Session - IV
05:30 pm-06:00 pm	Valedictory

PRINCIPAL
Shivaji College
Hingoli.Dist.Hingoli